

Gustav II Adolfs dukat från Strassburg (Strasbourg)

Av Martin Ulonska

Enligt rådande numismatisk forskning kan uppkomsten av en dukatprägling i Strassburg förläggas till början av 1630-talet.¹ Anledningen till att man slog dessa mynt ska ha varit ett krav från svenskarnas sida år 1633, som gick ut på att Strassburg skulle betala ut dukater till de svenska trupperna i sydvästra Tyskland.²

Även om forskningen är av den bestämda uppfattningen, att dessa guldmynt sannolikt slogs med svenska stampar tillverkade i staden, så har man hittills inte entydigt kunnat fastställa vilka präglingsdetaljer det kan ha rört sig om.³ Ahlström et al. (1980) tar i alla händelser i sin katalog upp en dukat med okänd myntort.⁴ Detta mynt (*fig. 1*) ska här behandlas mera ingående.

Frågeställning

Här ska vi undersöka om den ifrågasatta svenska dukaten med årtalet 1632 kan ha präglats i Strassburg.

En sådan koppling mellan svenskslagna dukater och staden Strassburg såg tidigare Hans-Jürgen Ulonska som en möjlighet. Vid sitt försök att säkerställa präglingsorten för denna dukat såg han också Strassburg som tänkbar ort. Men med hänvisning till bristen på skriftligt källmaterial kom han dock fram till att – trots vissa tvivel – hansestaden Hamburg kanske vore mera sannolik.⁵

Baserande på skriftliga källor kommer författaren nu att ånyo behandla problemet rörande var dukaten från 1632 är slagen.

1. Gustav II Adolf, dukat 1632, slagen i Strassburg.

Myntkabinettet vid Staatliche Museen zu Berlin, objekt nr 18243889. Skala 2:1.

FOTO: REINHARD SACZEWSKI.

Källmaterial

För att komma någon vart med problemet har handlingar i Strassburgs stadsförvaltnings arkiv studerats och aktuella, samtida mynt från staden har dragits fram i ljuset och jämförts med uppgifter om dukatprägling åren 1632 och 1633. Vidare har författaren letat efter ytterligare information, som kunde syfta på just dessa dukater. Tyvärr har handlingar från stadens råd som berör myntverket i Strassburg inte bevarats.

Vad beträffar dukatpräglingen får vi gå till de böcker som innehåller rådsbeslut av Strassburgs XV-råd (Femtonmannaråd).⁶ Med undantag för åren 1646 och 1651 är alla relevanta rådsböcker mellan 1632 och 1640 och från 1645 till 1649 bevarade och står till forskningens förfogande. Dessutom har vi avtal slutna mellan staden och kungariket Sverige, som kunnat utnyttjas.⁷

Under den tid det här är fråga om innehades befattningen som myntmästare i Strassburg av Johann Herrmann (cirka 1580-1636; myntmästare 1622-1634) och Johann Casimir

Herrmann (cirka 1619-1673, myntmästare 1634-1671).⁸ Mynt från Johann Herrmanns ämbetsperiod jämfördes vad beträffar bitecken med vår aktuella dukat (*fig. 1-2*).

Staden Strassburg och Sverige

Strassburgs rådsböcker nämner för första gången Sverige i början av år 1632, då svenska trupper trängde in i Elsass.⁹ Samma år, då 10 000 man svenska trupper kommit in i Elsass, slöts ett förbund mellan Strassburg och Sverige. I detta fördrag överlät Gustav II Adolf – företrädare av fältmarskalken Gustaf Horn (1592-1657) – alla områden och rättigheter, som biskopsstiftet Strassburg innehåft, till staden och XV-rådet.¹⁰ I detta fördrag nämns ingenting om att staden skulle betala någon form av kontribution till Sverige. Detsamma gäller det andra fördraget från april 1633, i vilket stadens nyförvärvade rättigheter bekräftas av Sverige.¹¹

På grund av det svenska nederlaget i slaget vid Nördlingen 1634, då Elsass återerövrades av de kejsrerliga trupperna, drog sig de sista svenska trup-

2. Detaljförstoring av mynnet fig. 1.
Samma samling, objektnr.
FOTO: REINHARD SACZEWSKI.

3. Staden Strassburg, 12 kreuzer, slagen
mellan 1622 och 1634.
Detaljförstoring. Privatsamling.
FOTO: MARTIN ULONSKA.

perna tillbaka till fästningen Benfeld (cirka 25 km sydväst om Strassburg).¹² Denna truppstyrka förblev på plats in på år 1650 och erhöll åren 1648-1650 inkvarterings- och kontributionsbidrag från staden Strassburg.¹³

Dukaten från Strassburg med Gustav II Adolfs porträtt

En anteckning i rådsboken från Strassburg 16 mars 1633 innehåller den första notisen om det svenska kravet på prägling av dukater.¹⁴ Eftersom staden inte innehade rätten att slå dukater (men väl guldgyllen), och man inte kunde finna någon legal grund för en sådan prägling, bad staden tills vidare om betänketid.¹⁵

Efter ännu en skrivelse med krav på dukatpräglings från svenskt håll gav staden efter den 14 december 1633. Samma dag framvisade myntmästaren i staden, Johann Hermann, för XV-rådet sin provpräglings med den posthuma kungabilden.¹⁶ Härav kan man dra slutsatsen att staden sannolikt mellan mars och december 1633 förberett sig på att man efter en förnyad framställning från svenskarnas sida skulle vara tvungen att ge efter. Någon hänvisning till sådana förberedelser kan emellertid inte återfinnas i rådsböckerna eller i några akter som rör myntning.

XV-mannarådet behandlade likaså den 14 december en följdfråga, nämligen om präglingsen av dukater för Sverige också kunde användas för att ge staden rätt att slå egna dukater. Man hade erfarit att städerna Frankfurt a.M. och Nürnberg gett sitt medgivande till liknande svenska krav. Ett förslag från myntverkets i Strassburg tremanråd om att slå egna dukater blev därför beviljat.¹⁷

Hanauer berättar i sitt arbete om Elsass' ekonomiska historia att också städerna Augsburg och Ulm ska ha beviljat en svensk anhållan om dukatpräglings.¹⁸ Man kan förmoda att Hanauers uppgifter beror på vad som sägs i Elias Brackenhoffers *Münzbuch* från slutet av 1600-talet, som sedan dess gått förlorad.¹⁹

I våra dagar känner vi svenska dukater från Augsburg och Nürnberg, men hittills fattas varje belägg för sådana från Frankfurt a. M. och Ulm. De första forskningarna i dessa två städer gav inga resultat i form av omnämmanden av dylika präglings. För just staden Ulm finns det dock bevis för att man slog talermynt i november 1632 för att med dessa betala en kontribution till svenskarna.²⁰ Men hur de mynten såg ut har inte kunnat fastställas.

Men en sak är klar – av de genomgångna dokumenten framgår tydligt, att staden Strassburg har präglat dukater från 1633 med svenska motiv och med den svenske kungens bild. Man måste anta, att det rör sig om den omnämnda dukaten med årtalet

1632 (fig. 1). De åberopade handlingarna säger emellertid ingenting om vilket årtal de omnämnda mynten bär. Men årtalet 1633 kan av somliga ses som mera osannolikt, eftersom Gustav II Adolf stupat redan 1632. Tills vidare kan vi dock säga att en senare datering av dukaten inte skulle ha varit ett särfall. Vi har belägg för detta från Erfurt och Osnabrück – dukater och talrar.

Ett vidare argument för att mynten som beskrivs i rådsboken är identiska med den hittills i litteraturen som utan myntort beskrivna dukaten är det på denna påträffade myntmästar-märket (fig. 2). Myntmästartecknet visar två korsade glödgghakar, överlagda med en upprättstående dubbel glödgghake. Det är samma tecken som den i Strassburg 1622-1634 verksamme myntmästaren Johann Hermann använde (fig. 3). En hänvisning från den i början beskrivna dukaten från 1632 till de som präglades i Strassburg från december 1633 får därför anses vara säkerställd.

Drottning Kristinas dubbeldukat med okänd präglingsort

Utöver den ovan behandlade dukaten med årtalet 1632 finns också en liknande dubbeldukat från året 1646 med drottning Kristinas porträtt (fig. 4). Denna har en stilmässig överensstämmelse med dukaten från 1632. Åtsidans härskarporträtt har omgivits med samma krans av var sin lager- och olivkvist på båda mynten. Vidare är inramningen av det hebreiska

4. Dubbeldukat slagen 1646 utanför Sverige för drottning Kristina, troligen i Strassburg.
Skala 2:1. Ur Auktion H. D. Rauch 84, 13.05.2009.
<http://www.mcsearch.info/record.html?id=195685>

5. Detaljförstoring av fig. 1.
Myntkabinettet vid Staatliche Museen
zu Berlin. Objekt nr 18243889.
FOTO: REINHARD SACZEWSKI.

6. Detaljförstoring av fig. 4,
se bildtexten där.

”Jehovah” likartad, så även kartuschen med årtalsangivelsen (fig. 5 och 6).

Även på framsidan hittar man likheter. Det stora svenska riksvapnet har mycket likartade ornament (fig. 7 och 8). Det omdiskuterade myntet har av Ahlström et al. (nr 34a) förts till Erfurt, men senast Samling Hagander (katalog 3:7557) ville ge det ett hem i Riga. En markant skillnad mellan våra två guldmynt utgör bitecknen. Medan dukaten med årtalet 1632 har det ovan beskrivna myntmästartecknet för Johann Herrmann uppvisar dubbeldukaten från 1646 en korsblomma – fyra blommor som bildar ett kors. Sådana korsblommor återfinns vi emellertid också på mynt från Strassburg som tillverkats av myntmästarna Johann och Johann Casimir Hermann (1622-1634 och 1634-1671) – se fig. 9. Det kan därför ingalunda uteslutas, att den här behandlade dubbeldukaten också präglats i Strassburg.

Källor för 1646

Eftersom den relevanta årsboken för Strassburg 1646 inte har kunnat påträffas, kan man inte med full säkerhet fastställa om präglingen av dubbeldukaten med detta årtal ägt rum där. Men å andra sidan har årsböckerna för åren 1648 och 1649 flera hänvisningar till en dukatprägling för

7-8. Detaljförstoringar av fig. 1 och 4.
Samling, nr och fotograf som dessa.

svenskarna under 1640-talet. Rådsherrarna nämner 1648 att man inom ramen för kontributionsbetalningarna eventuellt skulle erlagga dem i guld och silver.²¹ Vad beträffar första hälften av 1649 finns belägg för utbetalningar om mer än 70 000 taler.²² Utöver dessa berättas om betalning av så kallad *Friedensgeld* (fredspengar) omfattande 8 000 taler och 23 000 dukater och därtill inkvarteringspengar om 2 500 dukater.²³

För frågan om dukatprägling – och i synnerhet den aktuella dubbeldukaten – bör man också hänvisa till en anteckning från 18 april 1649 som är av särskilt intresse. I samband med en utbetalning av 2 000 dukater till de svenska trupperna meddelar rådsherrarna, att man också tidigare har betalat ut dukater till svenskarna²⁴. Det kan här inte vara fråga om de 23 000 dukaterna till de svenska trupperna eller de 2 500 som inkvarteringspengar, eftersom dessa inte drogs försorg om förrän i juli. Möjligen kan denna anteckning i april 1649 syfta på staden Strassburgs prägling och utbetalning av svenska dukater under 1646.

I alla händelser kan vi i avsaknad av rådsboken från 1646 inte med säkerhet fastställa om den här beskrivna dubbeldukaten från detta år är slagen i Strassburg. Men att det rör sig om en sådan får åtminstone ses som plausibelt.

Sammanfattning

Som det gått att påvisa talar allt för att den behandlade svenska dukaten 1632

har slagits 1633 i Strassburg. Den enda kritik som skulle kunna riktas mot detta är årtalet 1632 på myntet som måste vara präglat 1633. Men detta kan lösas utan problem, det finns paralleller till ett sådant förfarande. Trots invändningen kan alltså bestämningen till Strassburg för denna dukat anses vara tämligen säker. Och detta ger oss vad beträffar Strassburgs mynthistoria en terminus post quem för alla dukater med stadens myntbild.

Vad gäller myntortsbestämningen av dubbeldukaten 1646 kan vi på grund av brist på säkra källor inte entydigt säga att den slagits i Strassburg. Vår förmodan att den tillkommit i denna stad bygger på ovannämnda indicier. Av denna anledning får man hoppas att ytterligare forskningar i arkiven i Elsass-Alsace eller i Sverige kan få fram slutgiltiga bevis.

Hänvisningarna till svenska dukatpräglingar i Ulm och i Frankfurt a. M. åren 1632/33 måste tills vidare lämnas därhän av författaren. I båda fallen har författaren hittills inte påträffat några belägg för någon sådan tillverkning. Vad beträffar Frankfurt a. M. fanns det rent allmänt inte några belägg för svensk myntutgivning, medan man för staden Ulms räkning inte fullständigt kan utesluta en svensk talerprägling under 1632.

Tack

Under arbetet med denna artikel uppstod problem och frågeställningar, som kunnat lösas eller åtminstone underlättas genom hjälp utifrån. Framför allt ber författaren få framföra sitt varma tack till medarbetarna vid Myntkabinettet, Staatliche Museen i Berlin, för tillstånd att utnyttja bilder av dukaten 1632, i synnerhet fru E. Bannicke och Dr. K. Dahmen, som gett snabb och okomplicerad hjälp. Dessutom tackar jag medarbetarna vid Stadsarkivet i Ulm för deras hänvisningar och uppslag till mina undersökningar. Särskilt går mitt tack till professor Dr. Michael Wessengel och fru Dr. Gudrun Litz. Lars O. Lagerqvist, Kristianstad, tackar jag dels för översättningen till svenska, dels för förmedlingen av denna publicering.

9. Staden Strassburg,
12 kreuzer 1623 och 1640.
Detaljförstoring med blomkorset.
Privat samling. FOTO: MARTIN ULONSKA.

Anm. Staden Strassburg – Strasbourg i Elsass – Alsace har haft en komplicerad historia. Vid den tid det handlar om här tillhörde området det feodalt ytterst komplicerade Heliga Romerska Riket av Tysk Nation, vanligen kallat Tyska Riket, men som upplöstes under Napoleonkrigen, närmare bestämt 1806. Elsass blev emellertid franskt innan dess genom ett av Ludvig XIV:s många erövringskrig (fred slöts 1681) och så även Strassburg, på franska Strasbourg. Efter det fransk-tyska kriget 1870-1871, då även det nya Tyska Riket med Vilhelm I av Preussen som kejsare grundades, måste Frankrike avträda nästan hela Alsace-Elsass och en fjärdedel av Lothringen (Lorraine). Efter första världskrigets fred år 1919 blev de åter franska och med undantag av ockupationen 1940-1944 har de så förblivit. Som bekant finns numera EU:s parlament i Strasbourg. Med tanke på att området var tyskt vid den tid som avhandlas här använder vi den tyska stavningen.

Noter

- ¹ Engel et Lehr: *Numismatique de l'Alsace*, s. 202.
- ² Hanauer: *Études économiques*, s. 55f.
- ³ Hanauer op.cit., s. 56.
- ⁴ Ahlström et al.: *Sveriges besittningsmynt*, s. 197 nr 1.
- ⁵ Ulonska: *Ein Dukate*, s. 211f.
- ⁶ XV-rådet i Strassburg ansvarade för alla frågor rörande finanser, myntväsen och skatter. Rådsakterna ligger i Archives Municipales de Strasbourg (AMS) under beteckningen 2R.
- ⁷ Dessa urkunder (på franska *Chartres*) ligger i AMS med beteckningen CH.
- ⁸ Tjänstgöringstiderna för myntmästarna i Strassburg under sent 1500-tal och 1600-talet kan fastställas med hjälp av

föreliggande akter från XV-rådet. Vad som är myntmästarstecken kan avgöras genom att jämföra olika odaterade mynt från Strassburg med liknande som inte slagits där och på så sätt få fram vilka som är tillverkade av Johann Hermann respektive Johann Casimir Hermann.

- ⁹ Bornemann: *Autour d'une monnaie suédoise*, s. 84.
- ¹⁰ AMS CH528/10503.
- ¹¹ AMS CH528/10504.
- ¹² Bornemann: *Autour d'une monnaie suédoise*, s. 87.
- ¹³ AMS 2R69, Folio 211v. och Bornemann op.cit. s. 87.
- ¹⁴ Införandet på Folio 37r står under rubriken "Dukaten pregen/mit des Königs/in Schweden/bildniß" [= Dukater präglas med Kungens av Sverige bild"].
- ¹⁵ "weil nicht gold=/guldn, sondern Ducate zu pregen gefuhrt/wird, welch Regale die Stätt selbs nicht/habe" [= emedan icke guld=/gyllen, utan dukater avses att präglas/med kungens/i Sverige/bild, vilket Regale staden själv inte/har"] (AMS-2R-59, Folio 37r.). Den 20 mars följer under rubriken "Schwedische Du=/catten pregen" [= "att prägla svenska du/kater"] ett beslut om att be om betänketid: "Daß diese questio nicht zu bewilligen sey, besonders/weils präg-ung solcher stück gefurdrt wardt, daz u/ ius cutendi hiesige Stätt selbs nicht hatt und/consequenter niemand anders bewillig mag" [= Att denna anhållan icke kan beviljas, särskilt/emedan prägling av sådana stycken har begärts, till vilka/denna stad icke fått präglingsrätt och/i konsekvens därav ingen annan må bevilja"]. (AMS-2R-59, Folio 313r).
- ¹⁶ Under rubriken "Schwedische Dukaten" står: "Herrn XV-Rat legt ettliche Ducates vor, mit/des Königs in Schweden bildniß geprägt; und/vermeldt das dies alles allhier von dem/hiesige Münzmeister zur prob gefertigt worden, ... [= Herre (i) XV-rådet framlägger några dukater, präglade med/kungens av Sverige bild; och/förmåler att alla dessa (är) av den/härvarande myntmästarens tillverkning som prov"] (AMS-2R-59, Folio 313r).
- ¹⁷ "wie die Dreyer in der Münz berichte/ dass Ihne möchte vergennt werde, allhier selbst/von den einigen Stempeln/hervon bei unseren Herrn vergewiss prägen/zu lassen. [...] Bey den Befragt/dafür gehalten, daweil es allhier umd ettlich Stück zu thun [...] auch hab man nachrichtung dass Nürn=/berg umd Francfurt dergleichen Ducaten münzt können" [= Som anhålles av Tremannarådet vid Myntet/skulle det tillåtas dem (Tremannarådet) att självt/med egna stämplarna prägla (dukater)/ [...]. De tillfrågade (XV-rådet) har gett sitt tillstånd/därför att det därvid rör sig om ett stort antal (dukater)och så har man underrettelse om att Nürn=/berg och Francfurt har kunnat mynta liknande dukater"] (AMS-2R-59, Folio 313r).
- ¹⁸ Hanauer: *Études numismatiques*, s. 56.

¹⁹ Den handskrivna texten av denne tidigare *Münzwarden* och högste chef för myntningen i staden Strassburg föll sorgligt nog offer för en brand 1870, som förstörde biblioteket för det protestantiska seminariet i Strassburg. Författaren har sökt efter en avskrift av denna Brackenhoffers Münzbuch i Hanauers efterlämnade tillhörigheter men utan resultat. Det enda som finns kvar av detta arbete är en avskrift av de fyra första sidorna i Strassburgs stadsarkiv.

²⁰ Rådsprotokoll från året 1632 (SU-A3530/82, Folio 241v).

²¹ "ob nicht/die jenigen Silber und Gold [...] als Zahlung/geben möcht" [= om icke detta silver och guld (...) kunde ges/ som betalning"] (AMS 2R67, Folio 235v).

²² Det berättas enbart den 28.2 om en betalning omfattande 69750 taler (AMS 2R68, Folio 43v). Den 31 mars betalades återigen 1400 taler till Sverige (Folio 67v).

²³ AMS 2R58, Folio 146v-146r.

²⁴ "auch dismal allhier/seinen Leuthen 2000 Ducaten uff/Rechnung zu geben" [= även denna gång här/ge deras folk 2000 dukater i/räkning"] (AMS 2R68, Folio 80v).

Källor

Archives Municipales de Strasbourg: Beschlussbuch des XVer Rats der Stadt Straßburg von 1633 (AMS-2R-59).

Archives Municipales de Strasbourg: Beschlussbuch des XVer Rats der Stadt Straßburg von 1648 (AMS-2R-68).

Archives Municipales de Strasbourg: Beschlussbuch des XVer Rats der Stadt Straßburg von 1649 (AMS-2R-68).

Archives Municipales de Strasbourg: Schwedisch-straßburgische Vertragsurkunde vom 05.04.1633 (AMS-CH528-10504).

Archives Municipales de Strasbourg: Schwedisch-straßburgische Vertragsurkunde vom 05.04.1633 (AMS-CH528-10504).

Stadtarchiv Ulm: *Beschlussbuch des Stadtrates von 1632*.

Litteratur

Ahlström, B., Almer, Y., Jonsson, K.: *Sveriges besittningsmynt*. Stockholm 1980.

Bornemann, D.: *Autour d'une monnaie suédoise du 17e siècle trouvée en Alsace; les Suédois et la guerre de Trente Ans. La Revue de la BNU*, Heft 8, Herbst 2013, s. 82-87.

Engel, A. & Lehr, E.: *Numismatique de l'Alsace*. Paris 1887.

Hagander, J.: *Die Sammlung Julius Hagan-der*, Teil 3. Fritz Rudolf Künler GmbH & Co. KG Ulf Nordlin Mynthandel AB. Auktion 208. Osnabrück 2012.

Hanauer, A.: *Études économiques sur l'Alsace ancienne et moderne*, Tome I. Les Monnaies. Paris et Strasbourg 1876.

Ulonska, H.-J.: Ein Dukate für König Gustav II. Adolph von 1632 aus Hamburg? *Geldgeschichtliche Nachrichten*, Heft 192, Juli 1999, s. 210-212.